

Chefsjustitieombudsmannen
Mats Melin

Fråga om en tingsrätt innan en huvudförhandling i ett mål med häktad avslutas bör tillfråga parterna om deras uppfattning i häktningsfrågan om detta inte berörts under slutanförendena och, om dom inte avkunnas, om rätten alltid bör avkunna beslut i häktningsfrågan

---

Initiativet

Under en inspektion vid Västmanlands tingsrätt konstaterades att tingsrätten i anteckningarna från en huvudförhandling den 8 juni 2005 i mål B 1674-02 noterat att den tilltalade, som var häktad, inte framställde något yrkande om att bli försatt på fri fot. Något beslut i häktningsfrågan fanns sedan inte antecknat utan parterna underrättades endast om att dom skulle meddelas genom att hållas tillgänglig på rättens kansli vid viss angiven tidpunkt.

Jag beslutade att ta upp saken till utredning i ett särskilt ärende.

Utredningen

Ärendet remitterades till tingsrätten för upplysningar och yttrande över handläggningen av häktningsfrågan vid huvudförhandlingen i målet.

Tingsrätten (lagmannen AA) anförde i ett remissvar följande.

F.d. rådmannen BB, på vars enhet målet varit inlottat, har gått i pension den 1 november 2005. Tingsnotarien som fört anteckningar vid huvudförhandlingen tjänstgör inte längre vid tingsrätten. Jag har översiktligt tagit del av innehållet i akten. Vid huvudförhandling den 8 juni 2005, vid vilken BB var ordförande, var bl.a. CC tilltalad för ganska omfattande ekonomisk brottslighet. CC var häktad. Enligt anteckningar förda vid huvudförhandlingen underrättades parterna om att dom i målet skulle meddelas genom att hållas tillgänglig på tingsrättens kansli i Köping den 17 juni 2005 från kl. 14.00. Det antecknades vidare under rubriken "Övrigt" att CC inte framställde yrkande om att bli försatt på fri fot.

Vilka rättsliga överväganden som ligger bakom BB:s åtgärd att inte pröva häktningsfrågan känner jag inte till. Den rättsliga regleringen innebär såvitt nu är av intresse i huvudsak, att rätten omedelbart skall häva ett häktningsbeslut om det inte längre finns skäl för beslutet, att eventuellt samtycke från den tilltalade självfallet inte har någon betydelse och att rätten – om den misstänkte döms för brottet och är häktad – skall pröva om han skall vara kvar i häkte till dess domen i ansvarsdelen vinner laga kraft mot den dömde.

Det vilar alltså en kontinuerlig skyldighet för rätten att omedelbart häva ett häktningsbeslut, om det inte längre finns skäl för beslutet. För att aktivera rätten till

en sådan prövning krävs att det tillkommer fakta som ger anledning till en prövning. Den misstänkte kan exempelvis påbörja verkställighet av ett tidigare ådömt straff, åtalet i sig kan ge anledning att pröva om ett tidigare häktningsbeslut ska bestå, andra åtgärder som berör den häktade kan aktualisera en prövning. Men alla åtgärder påkallar inte att rätten prövar det tidigare häktningsbeslutet, som ju gäller till dess annat bestäms. Bara om omständigheter framkommer som gör att det inte längre finns skäl för häktningsbeslutet är rätten skyldig att omedelbart häva det. Om rätten som i detta fall vid en överläggning finner att den tilltalade skall dömas och att grund för häktning föreligger finns enligt min mening ingen skyldighet att avkunna ett häktningsbeslut, om inte en prövning påkallas. Här har rätten uppenbarligen bedömt att förutsättningar för att häva häktningsbeslutet inte föreligger. I domen förordnades också att den dömde skulle kvarbli i häkte.

Jag tror att anteckningen bara är avsedd att förtydliga det i och för sig lite ovanliga förhållandet att den tilltalade inte yrkat att bli försatt på fri fot.

Bedömning

Inledning

Efter en huvudförhandling i ett brottmål ska rätten som huvudregel avkunna dom, men domen får meddelas vid ett senare tillfälle om rätten behöver mer tid för domens beslutande eller avfattande (s.k. kanslidom). Är den tilltalade häktad ska domen meddelas inom en vecka, om det inte möter synnerligt hinder (30 kap. 7 § rättegångsbalken, RB).

I 24 kap. 21 § RB föreskrivs att om en misstänkt som är häktad döms för brottet ska rätten pröva om han ska stanna kvar i häkte till dess att domen vinner laga kraft. Vidare sägs att om den misstänkte inte är häktad får rätten förordna att han ska häktas. Ett häktningsbeslut som rätten meddelat gäller till dess att rätten beslutar annat men inte längre än till dess rätten meddelar dom i målet. Rätten måste därför i samband med målets avgörande pröva huruvida den häktade ska kvarbli i häkte eller frigges (NJA II 1943 s. 341).

Under inspektionen iaktogs ett brottmål i vilket det noterats i anteckningarna från huvudförhandlingen att den tilltalade inte framställde något yrkande om att bli försatt på fri fot. I anteckningarna hade sedan inte angetts att något beslut i häktningsfrågan avkunnades i samband med att förhandlingen avslutades och parterna underrättades om att dom skulle meddelas en dryg vecka senare. Det har av utredningen här inte framkommit om rätten tog upp häktningsfrågan vid huvudförhandlingens slut, om försvararen yttrade sig i denna fråga och då inte framställde något yrkande om att den tilltalade skulle försättas på fri fot eller om noteringen i anteckningarna endast är att se som en upplysning om att inget sades i saken över huvud taget. Jag har inte funnit det meningsfullt att försöka utreda detta ytterligare.

Klart är emellertid att något beslut i häktningsfrågan inte avkunnades vid huvudförhandlingens slut. Det finns därför skäl att aktualisera frågan om rätten dels bör bereda parterna tillfälle att tillkännage sin uppfattning i häktningsfrågan om de inte självmant berör saken, dels även utan yrkande uttryckligen bör ta ställning till frågan om den tilltalade även fortsättningsvis ska vara häktad.

Bör domstolen vid förhandlingens slut bereda parterna tillfälle att redovisa sin inställning i häkningsfrågan om de inte självmant berör frågan?

Innan en huvudförhandling i ett brottmål avslutas ska parterna beredas tillfälle att slutföra sin talan (46 kap. 10 § RB). Parterna har då möjlighet att framföra sina synpunkter på bevisningens värdering och att komma med rättslig argumentering. Ett slutanförande ska avse uteslutande sådant som är betydelsefullt för målets avgörande utan att rätten för den skull är bunden av vad parterna anfört (Fitger, Rättegångsbalken, del 3, s. 43:22).

I doktrinen har också ansetts att det förhållandet att rätten är obunden av parternas uttalanden i rätts- och bevisfrågor liksom av deras yrkanden i påföljdsdelen inte innebär att det är likgiltigt om de uttalar sig i sådana frågor eller inte. Ekelöf anför vidare att om ena parten inte berör motpartens argumentation rörande ett viktigt spörsmål bör domaren fråga den förre om han önskar uttala sig härom. I den mån parterna inte utnyttjar möjligheten att uttala sig om alla relevanta frågor är det också domarens sak att erinra dem om detta (jfr Ekelöf i Festskrift till Andenaes, 1982, s. 433, Gärde m.fl., Nya Rättegångsbalken, s. 688 och Fitger, a.a. s. 46:21).

Högsta domstolen har i flera avgöranden framhållit att bestämmelserna om förhandling i häkningsfrågor måste ses som en viktig rättssäkerhetsgaranti för den enskilde och att ingen ska behöva riskera att beslut fattas om att han ska vara berövad friheten utan att han får möjlighet att dessförinnan framföra sina synpunkter vid en förhandling (se bl.a. NJA 1990 s. 542 och 1992 s. 499 och även JO 2005/06 s. 55). Högsta domstolen har också framhållit att även om lagtexten med krav på förhandling i 24 kap. 17 § andra stycket RB har utformats för det fallet att det är fråga om att häkta någon som befinner sig på fri fot, måste kravet på förhandling gälla även när det är fråga om att fatta beslut om att någon som redan är häktad ska kvarstanna i häkte (NJA 1990 s. 42, se också JO 2005/06 s. 38).

Jag kan för min del inte finna annat än att – oavsett om rätten avser att avkunna dom eller meddela kanslidom – frågan om fortsatt häktning otvivelaktigt är ett sådant relevant spörsmål som domaren bör säkerställa att parterna inte förbisett i sina slutanföranden. Dessutom utgör ju huvudförhandlingen det tillfälle som ges den tilltalade att muntligen inför rätten framföra sina synpunkter inför det beslut i frågan om fortsatt frihetsberövande som domstolen har att fatta. Min slutsats är således att rätten vid huvudförhandlingens slut genom frågor eller erinringar bör ge parterna möjlighet att klargöra sin ståndpunkt vad gäller fortsatt häktning om de inte självmant berör frågan.

Bör rätten även utan yrkande avkunna beslut i häkningsfrågan om förhandlingen avslutas med beskedet att dom ska meddelas vid en senare tidpunkt?

Enligt 24 kap. 21 § RB är rätten, som redan framgått, skyldig att besluta om en häktad person ska kvarbli i häkte eller försättas på fri fot om denne döms för brott. Det innebär att frågan om fortsatt häktning alltid ska prövas i samband med att målet avgörs. Det finns däremot inte någon bestämmelse som på motsvarande sätt

uttryckligen föreskriver en skyldighet att avkunna beslut i häktningsfrågan när förhandlingen avslutas med besked om att dom kommer att meddelas vid en senare tidpunkt.

Om den tilltalade vid huvudförhandlingens slut framställer ett yrkande om att omedelbart bli försatt på fri fot måste rätten självfallet även när kanslidom ska meddelas omgående ta ställning till yrkandet och meddela beslut i frågan. Frågan är emellertid hur rätten bör förfara om ett sådant yrkande inte framställs.

Ett beslut att frihetsberöva en person genom häktning medför ett betydande ingrepp i dennes grundläggande fri- och rättigheter. Rätten har därför tillagts långtgående skyldigheter att pröva ett sådant frihetsberövande och dess bestånd. En framställning om att någon ska häktas ges in till domstol, som har att utan dröjsmål vid en förhandling pröva saken (24 kap. 13 § RB). Vidare ska rätten, så länge den misstänkte är häktad och till dess åtal har väckts, med normalt högst två veckors mellanrum hålla ny förhandling i häktningsfrågan och därvid särskilt se till att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt (24 kap. 18 § tredje stycket RB). Vid en sådan omhäktningförhandling ska prövas dels om de förhållanden som föranlett häktningen alltjämt föreligger, dvs. om den häktade fortfarande är på sannolika skäl misstänkt för det brott som utredningen gäller och om den särskilda häktningsgrund som befunnits motivera häktning fortfarande är aktuell, dels om förundersökningen bedrivs med den skyndsamhet som fordras. Härtill kommer att domstolen i förekommande fall även har att pröva om det fortfarande finns skäl att låta åklagaren besluta om restriktioner (JO 2005/06 s. 38). Betydelsen av att rätten kontrollerar att utredningen bedrivs skyndsamt och att häktningsskäl kvarstår ökar allt efter som tiden går (NJA 1997 s. 368). Det kan således sägas att domstolen har till uppgift att se till att frihetsberövandet inte pågår längre än som är oundgängligen erforderligt och inte är mera ingripande än nödvändigt.

Vidare framgår av 24 kap. 20 § första stycket 2 RB att rätten på eget initiativ omedelbart ska häva ett häktningsbeslut om det inte längre finns skäl för beslutet. För hävning krävs inte att det tillkommit några nya omständigheter. Sedan åtal väckts är det dessutom endast rätten som kan besluta om hävande (Fitger, a.a., del 2, s. 24:59 f.). Den misstänktes samtycke saknar betydelse vid rättens prövning av häktningsfrågan (24 kap. 23 § första stycket RB).

När en person är häktad vid tiden för huvudförhandling i målet har det då gällande häktningsbeslutet fattats av en ensam domare vid en häktningförhandling eller, någon gång, efter en prövning på handlingarna. Det är inte avsett att en häktningförhandling ska ges karaktär av en begränsad huvudförhandling. Det är tvärtom föreskrivet att vid en häktningförhandling får, utöver vad handlingarna från förundersökningen innehåller samt vad parterna i övrigt anför, utredning angående brottet inte läggas fram, om det inte finns särskilda skäl för det (24 kap. 14 § andra stycket RB). Beslut i häktningsfrågan som meddelats före huvudförhandlingen i målet grundas således med nödvändighet på ett mera summariskt underlag.

När huvudförhandlingen avslutats ska, enligt 30 kap. 7 § RB, överläggning hållas samma eller senast nästa helgfria dag. Vid överläggningen ska dom beslutas men också prövas om den dömde även fortsättningsvis ska vara häktad och beslut fattas i den frågan. Rättens prövning kan nu grundas på det samlade processmaterial som tillförts målet. Under huvudförhandlingen kan åtskilliga omständigheter av betydelse för frågan om häktning ha kommit att belysas. Prövningen görs dessutom av en fullsuttet rätt och inte av en ensam häktningsdomare.

Den nu beskrivna situationen – att allt processmaterial har lagts fram inför fullsuttet rätt – föreligger givetvis redan vid huvudförhandlingens slut. Jag anser för min del att domstolen, med hänsyn till dess uppgift att kontrollera att ett frihetsberövande inte består längre än nödvändigt, i den kvalitativt nya situation som således inträder i och med att huvudförhandlingen avslutas, under alla förhållanden omedelbart bör pröva häktningsfrågan. Det är ju dessutom så att om det bland domstolens ledamöter finns en majoritet för att häva beslut om häktning eller för att inte längre medge åklagaren tillstånd att besluta om restriktioner, ska ett sådant beslut befordras till verkställighet omgående och inte eventuellt anstå till påföljande dag eller någon gång ännu senare (jfr JO 1971 s. 28). En överläggning i häktningsfrågan måste således hållas. Parterna bör följaktligen, när huvudförhandlingen avslutas, ges besked om att rätten avser att hålla en överläggning i frågan om häktning samt få del av rättens beslut oavsett utgången (jfr 24 kap. 16 § RB).

En sådan ordning medför också att det inte kan föreligga någon tveksamhet kring vilket beslut som en häktad person överklagar om denne ger in ett överklagande sedan huvudförhandlingen avslutats men innan dom i målet meddelats.

Avslutande synpunkter

Som jag angett inledningsvis har det, utifrån de anteckningar som gjordes, inte gått att klargöra om frågan om fortsatt häktning berördes innan huvudförhandlingen avslutades. Det är emellertid min uppfattning, som framgått ovan, att tingsrätten vid huvudförhandlingens slut borde ha frågat parterna om deras ståndpunkter i häktningsfrågan om de inte berört saken under slutanförendena.

Enligt min mening borde tingsrätten också ha meddelat ett beslut i häktningsfrågan. Med hänsyn till att rättsläget i den delen inte kan sägas vara klart, anser jag mig emellertid inte ha underlag att uttala någon kritik mot tingsrättens handläggning.

Med dessa uttalanden avslutas ärendet.